

Dünyä taryhyna giren 15 melike

Category: Kitapcy, Zenan şahsyýetler

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Dünyä taryhyna giren 15 melike DÜNYÄ TARYHYNA GIREN ON BAŞ MELIKE

► HATŞEPSUT (b.e.öňki 1508-1458-nji ýyllar)

B.e.öňki 1479-1458-nji ýyllarda Müsürde hökümdarlyk süren melike Hatşepsut barada öň kitapçy saýtynda aýratynlykda giňişleýin maglumat beripdik. Şonuň üçin bu gezek gysgaça durup geçmegi makul bildik.

Müsüriň XVIII nesilşalygynyň altyn döwründe hökümdarlyk etmekden zyýada erkek sypatynda gezme batyrgaýlygyna eýe bolan Hatşepsut müsür taryhynyň ýeke-täk zenan faraonydyr. Ol Nil derýasynyň boýunda geçirilýän dabaraly çärelere erkek eşigini geýip we ýasama sakgal dakyp çykar eken. Bu onuň üçin hökmany däbe öwrülipdir. Hatşepsut sözüniň manysy asylzada zenanlaryň öňbaşçysy diýmegi aňladýar. Ol öz adyna bima etdiren ybadathanasy we häkimiýetini simwollaşdyrmak üçin ýasadan sakgally heýkeli bilen meşhurlaşypdyr. Hatşepsut iş başarjaň, akyllý we ilhalar faraonlaryň biri bolupdyr.

► KLEOPATRA VII (b.e.öňki 69-30-njy ýyllar)

Gadymy Müsüriň iň soňky ellinistik melikesi Kleopatra VII dünýäniň iň güýçli, iň baý şalygynyň tagtyna geçen wagtynda heniz çagajykdy. Köşkde bolýan her dürli dildüwşüklere we Rimden geljek hyýanatlara döş germäge ýürek edibilen Kleopatra Müsüri goramagyň hatyrasyna Ýuliý Sezaryň düşegine giripdir. Sezar bilen Kleopatranyň söýgi gatnaşygy Rimde gahar-gazap döredipdir. Şeýle-de bolsa Kleopatra Sezar aradan çykandan soň onuň inisi Mark Antoniý bilen arasyny sazlapdyr. Kleopatranyň her dürli intrigalary, akyly-paýhasy we gозelligi öz peýdasyna ulanan özboluşly gyzykly taryhy bar.

► **U SZETÝÁN (624-705)**

U Szetýany heniz on üç ýaşyndaka imperator Taý-szun 638-nji ýylda hytaý köşgüne gyrnak hökmünde getiripdir. Taý-szun ölenden soň onuň ogly Gao-szun bilen düşegini paýlaşdy we ondan bir gyzy dünýä indi. Depe saçyňy düýrükdiribiljek şeýtany pygylý netine düwüp öz gyzyny öldürdi, yzyndanam Gao-szunyň kanuny aýalyny bu jenaýaty etmekde aýyplady. Gao-szun muňa güpbe ynandy, ahyrynda U Szetýan maksadyna ýetdi: U Szetýan imperatrisa diýip yglan edildi.

U Szetýan imperator Gao-szunyň näsaglan wagty döwletiň agalygyny eline alypdyr. Hytaý birnäçe ugurda öňdeligi elden bermändir, hytaý gynamasy bulardan biridir. Hytaý taryhynyň ýeke-täk zenan hökümdary U Szetýan (doglandaky ady U Hou) agalyk süren döwründe köşkde özüne bäsdeş hasaplan aýallaryna, şeýle-de imperiýanyň çar tarapyndaky garşydaşlaryna taryhda yz galdyran ýanamalary gurnady, zorluk-sütemleri etdi. U Szetýan şolar ýaly derejede zalym, rehim-şepagatsyz, hatda ruhy taýdan näsagdygyna garamazdan Hytaýyň bitewiligini üpjün edip we Koreýany eýeläp başarypdy.

► **BEÝIK TAMARA (1160-1213)**

Ildeşleri häli-häzirlerem ony gruzin taryhynda ýaşap geçen iň güýçli gürji hökümdarlarynyň biri hökmünde ýatlaýarlar. Iş başarjaň melike Tamara harby ussatlygy bilen türkmenleri birnäçe gezek yza serpikdirmegiň hötdesinden gelipdir. Gürjüler ony ýagşylygyň perişdesi hasaplaýar. 1184-nji ýylda kakasy Georgiý aradan çykansoň tagta geçen Tamara hökümdarlyk süren döwri Gürjüstanyň Altyn asyry hasaplanýar. Beýik Tamara hakynda döredilen rowaýatlaryň sany bar, sajagy ýok.

► **KASTILIÝALY IZABELLA (1451-1504)**

Kakasy korol Iogann II aradan çykansoň onuň kämillik ýaşyna ýetmedik öweý inisi Genri IV-ni ogullyga alyp tagtyň mirasdüşeri bolmaga hukuk gazanan Izabella Ispaniýany güýçli döwlete öwürmek üçin Aragoniýanyň koroly Ferdinand II bilen

nikalaşyp Iber ýarym adasyny birleşdiripdir. Hristofor Kolumby heniz aýak basylmadyk alys yklymlary açmaga ugradypdyr, paýhaslylyk bilen ýurdy dolandyryp, goňşy döwletleri gorka salypdyr. Izabellanyň Staliniňkä meñzeş diktaturasynda adamlar begzada bolsun, garamaýak bolsun tapawudy ýok, ýalňyşlyk bilen dilimden bir söz sypaýmasyn ýa-da pikirlenip onu-da gapdalymda oturan aňaýmasyn diýen gorkuda ýaşapdyplar. Katolik sektasyny döwletiň resmi ideologiýasyna öwrendigi üçin ispan buthanalary tarapyndan mukaddesleşdirilmek islense-de, melikäniň ýüreginde Hudaýa bolan söýgüden has beter döwlete eýe bolma güýji oturypdyr. Häkimiýetini berkarar etmek üçin musulmanlary we ýewreýleri ýurtdan kowup çykaran Izabella Rim papasyny-da aňsatlyk bilen aldawyna salyp bilipdir.

► **ÝEKATERINA SFORZA (1463-1509)**

Ýekaterina Sforza Sforzalar maşgalasynyň agzasy we Forli kontudyr. Wenesiýalylara garşy goranyş taktikalaryny ussatlyk bilen ulanyp başarandygy sebäpli döwürdeşli oňa «Forli gaplaňy» diýip at beripdirler. Ýekaterina Sforza XV asyr Italiýasynyň iň öňdebaryjy döwlet ýolbaşçysysyr. Ol 1488-nji ýylda öldürilen adamsynyň aryny ganly şekilde alypdyr. Yzynfanam on ýyllap Forli gersoglygyny dolandyrypdyr. Adamsynyň ölüminden soň iki gezek durmuşa çykan Ýekaterinanyň jemi ýedi çagasy bolupdyr.

► **ÝELIZAWETA I (1533-1603)**

Kakasy Genriniň oýnaşy Boleýnden dünýä inen Ýekaterina teniniň çendenaşa aklygy sebäpli ruh bolaýmasyn diýip jelladyň eline berilipdir. Hernä Boleýn çagasyny halas edip bilipdir. Kakasynyň ölüminden soň iki öweý doganynyň tagta çykyp, ikisiniňem önelgesiz ölüp gidendigi ýigrimi bäş ýaşly Ýelizawetanyň hökümdarlyga barýan ýoluny açypdyr. Onuň tagtda oturan ýyllary Angliýa gülläp ösüşi başdan geçirýär. London medeniýetiň metropoliasyna öwrülýär. Iňlisler ispan flotiliýasyny çaňyna garýar. Iň möhümi bolsa ýurduň garaşsyzlygyny hemmetaraplaýyn gazananlygydyr. Ömründe bir

gezegem durmuşa çykmandygy üçin «Sallah Melike» ady bilen ýatlanýar. Äre çykmakdan gaça duran melikäniň bahanasy-da «men eýýäm halkyma adaglanandym» diýen söz bolupdyr. Onuň «Hudaý maňa bir zenanyň ejiz tenini bagyşlanam bolsa, mende patyşanyň ýüregi we işdäsi bar» diýen sözü-de nakyla öwrülip gidipdir.

► **MARIÝA STÝUART (1542-1587)**

Kakasy ölensoň alty günlük bäbekkä Şotlandiýanyň imperatrisasy diýip ygylan edilen Mariýa Stýuart 1561-nji ýylda häkimiýeti doly ele alýar. Üç gezek durmuşa çykan melike geldi-geçer gatnaşyklardan, intrigalardan, dildüwşüklerden çetde gezip bilmändir. Mariýa ilki başda şotland protestantlaryna käbir azar bermeýän katolik hökümdary bolanam bolsa, wagtyň geçmegi bilen ýagdaý üýtgäpdir. Ikinji gezek durmuşa çykan adamsyna Darnli kontunyň janyna kast etdirmek ýaly birnäçe dildüwşüğe guramaçylyk etmekde aýyplanyp tagtdan el çekmäge mejbur edilipdir. Garry enesi Margaret Tudor Genri VIII-niň uýasy bolansoň, Mariýa Stýuart Genriniň çagalaryndan soň iňlis tagtynda oturmaga dalaşgärlik edip biljek ilkinji adam bolupdyr. Şol sebäpli ol Angliýanyň imperatrisasy Ýelizaweta I-iň buýrugy bilen on sekiz ýyllap zyndanda oturypdyr, ahyrynda-da ölüme höküm edilipdir.

► **MARIÝA DE' MEDIJI (1575-1642)**

Medijiler XII-XVII asyrlar aralygynda Florensiýada (Italiýa) ýaşan iňňän güýçli we täsirli maşgala bolupdyr. Genri IV-ä durmuşa çykyp Fransiýanyň melikesi bolan Mariýa de' Mediji dragomasiýa arkaly adamsynyň bergilerini üzüpdir. Mariýa tä ogly köşkden çykaryp kowýança onuň adyndan döwleti dolandyrypdyr. Ol Rubensi ähli kömekçileri bilen birlikde Pariže çagyrypdyr. Olara üç ýylda ýigrimi iki sany uly kompozisiýany we suratlary taýýarladyr. Mariýa de' Medijiden başga-da Fransiýanyň koroly Genri II-ä durmuşa çykan Ýekaterina de' Mediji atly ýene bir mediji melikesi bardyr.

► **ZINGA MBANDI NGOLA (1583-1663)**

1624-nji ýylda erkek dogany aradan çykansoň Ndongo patyşalygynyň (häzirki Angola) tagtyna oturan Zinga Mbandi Ngola harby taktikalardan ussatlyk bilen baş çykarýandygy üçin portugaliýaly basybalyjylara garşy birnäçe ýyllap ýurduny gorabilipdir. Ol ýewropaly gul söwdagärlerine garşy bar güýji bilen söweşenem bolsa, gul söwdasyny ýöretmekden özü-de çetde durmandyr.

► KRISTINA (1626-1689)

Kakasy Gustaw Adolf II otuz ýyllyk uruşda wepat bolansoň Kristina tagta geçende bary-ýogy alty ýaşyndady. Ol on sekiz ýaşynda döwlet dolandyryş işlerine özi dolandyryp başlapdyr. Çeper edebiýata we estetiki sungata ýakyndan gyzyklanma bildiren Kristina Rene Dekart, Gugo Grosiý, Gergard Foss, Klod de Somez ýaly akyldarlary töweregine toplap, köşgi sözüň doly manysynda alymlaryň akamediyasyna öwüripdir. 1656-njy ýylda Fransiýa syýahatyna çykan melike syýahat döwründe özüni çakdanaşa erkin alyp barandygy sebäpli tankyt edildi. Tagty Gustaw X-ä galdyran melike soň yzyna dolanyp gelmek islänem bolsa, ony tagtyň golaýyna eltmändirler.

► ÝEKATERINA I (1684-1727)

Ýekaterinany ruslar şwedlere garşy bolan uruşlaryň birinde ýesir alypdyrlar. Ol ilki Pýotryň geňeşçileriniň biriniň hyzmatkärligini edipdir. Onuň etmeli işi kir ýuwmak eken. Mylaýym häsiýetli, akylly, özüneçekiji gyz bolandygy üçin patyşanyň gözüne ilen Ýekaterina 1703-nji ýylda bir çagany dünýä inderip prawoslaw dinine geçipdir we Ýekaterina Alekseýewna adyny alypdyr. Patyşa ölende onuň erkek mirasdüşeri bolmansoň, Ýekaterina Alekseýewna imperatrisa diýip yglan edilipdir. Ol döwlet dolandyryş işlerini adamsynyň kesgitlep giden alty adamlyk geňeşdarlar toparynyň üstüne ýükläpdir. Tagtda-da kän oturmandyr, onuň hökümdarlygy iki ýyldan sähelçe gowrakdyr. Osmanly türkmen döwletiniň serkerdelerinden Paltaçy Mämmet paşanyň Ýekaterina I-niň çadyryna girip, onuň bilen ýakyn gatnaşykda bolandygy rowaýat

edilýänem bolsa, bu entek taryhçylar tarapyndan tassyklanmadyk boş gürrüňligine galýar.

► **ÝEKATERINA II (1729-1796)**

Ýelizaweta I ölensoň Ýekaterina II-niň äri Pýotr III tagta çykypdyr. Emma onuň patyşalygy uzak dowam etmändir. Pýotr III tagtdan inderilip, onuň ýerine Ýekaterina II imperatrisa diýip yglan edilipdir.

Otuz dört ýyllap hökümdarlyk süren Ýekaterina II Russiýanyň çäklerini ep-esli giňeldipdir. Rus operasynyň we şekillendiriş sungatynyň pajarlap ösmegi üçin elinden gelen kömegi edipdir. Ol Didro, Wolter ýaly döwrüň öňdebaryjy adamlary bilen hat alyşypdyr. Ýekaterina II halka görelde bolmak üçin ilkinji bolup özüne we ogluna inçekeseliň waksinasyny urduran öňdebaryjy melike hökmünde ýatlanýar. Onuň gurduran Ermitaž muzeýi dünýäniň az sanly täsin muzeýleriniň hataryna girýär. Şeýle-de bolsa onuň şahsy durmuşy o diýen öwerlik däl. Adamsy aradan çykansoň äre çykmarygam bolsa, Potýomkin ýaly garamagyndaky rus serkerdeleridir ýaş esgerler bilen ýakyn gatnaşyk saklapdyr. Ol düşegine giren erkeklerine uly-uly mülkleri (osobnýak) we köp sanly hyzmatkärleri peşgeş beripdir.

Ýekaterina II «Russiýanyň Messalinasy» hem diýilýär (*Messalina gadymy Rimiň imperatrisasydyr. Ol çaksyz aýgyrlygy we seks gurnamalary bilen tanalypdyr, jelepler bilen köpçülikleýin seks ýaryşlaryna giripdir. Edebiýatlarda aýallaryň aýgyrlygy bolan nemfomaniýa Messalina kompleksi hem diýilýär*). Ýekaterina II ýekeje ogly Pawel Petrowiç bilen hiç hili gyzyklanmandyr we ony göz tussaglygynda diýen ýaly saklapdyr.

► **IMPERATRISA WIKTORIÝA (1819-1901)**

Wiktoriýa 1837-nji ýylda on sekiz ýaşyndaka agasy Uilýam IV-den soň tagta çykypdyr we altмыш dört ýyllap Britaniýany dolandyrypdyr. Adamsy Albertiň ölüminden soň hemişe gara geýimde gezen Wiktoriýa köp taraplaýyn alanda, hususanam çagalaryna gazaply çemeleşipdir. Häzir Angliýada onuň

«Wiktoriýa döwri» diýip ýatlanýan hökümdarlyk ýyllaryndan galan köpsanly yzyny görmek mümkin. Onuň döwri çynlakaýlyk, sypaýyçylyk, gulluk wezipäni talabalaýyk ýerine ýetrmek, işeňňirlik, tutanýerlilik ýaly gowy häsiýetler bilen birlikde konserwatizm, erkin pikir alyşmagyň çäklendirilmegi, daşky görnüşe üns berme nysagy, hakykatlary görmezlige salma ýaly ýaramaz häsiýetleri-de öz içine alypdyr.

► **IMPERATRISA SYSI (1835-1908)**

Sysi Hytaýyň ýedinji imperatory Aýsingýoro Içžu (Sýansen) tarapyndan başinji derejeli gyrnak hökmünde köşge alypdyr. Çaltlyk bilen işi ýol alan Sysi hökümdaryň gözüne ilmegi başarypdyr. Ol imperatoryň ýeke-täk perzendini dünýä inderipdir. Imperator ölenden soň onuň oglunyň we inisiniň deregine ýurdy dolandyrypdyr. Reformatorçy çemeleşmeleri halamaýandygyna garamazdan Sysi goşunyň kämilleşdirilmegine garşy bolmandyr. Ölüminden birnäçe ýyl geçensoň Sin nesilşalygy taryh sahnasyndan düşüpdür. Sysiniň zorluk-süteme esaslanan despotiki häkimiýeti Sin nesilşalygynyň soňuny getirdi diýilse-de, käbir taryhçylar munuň bilen ylalaşmaýar.

Taýýarlan: Has TÜRKMEN.

© kitapçylar Zenan şahsyýetler